

JOBBAN TUDJÁK-E AZ OKOS SZAVAZÓK?*

Az iskolázottság, a hírfogyasztás és a politikai érdeklődés szerepe a pártos elfogultság alakulásában

Patkós Veronika

(Társadalomtudományi Kutatóközpont – MTA Kiváló Kutatóhely, Politikatudományi Intézet;
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Politikatudományi Intézet)

Szántó András

(BCE Politikatudományi Doktori Iskola)

*A tanulmány beérkezett: 2020. június 9., opponálás: 2020. július 3–augusztus 3.,
véglegesítve: 2020. augusztus 27.*

ÖSSZEFOGLALÓ

Az elmúlt években több olyan jelentős munka is született, amely átfogóan foglalkozott a választók tájékozottságának, politikai szofisztikáltságának problémájával és annak demokratikus működésre gyakorolt hatásával. E munkák egy része feltételezi, hogy a szofisztikáltság (amelynek legfontosabb dimenziói a politikai érdeklődés, a politikai hírfogyasztás, illetve az iskolázottság) hatása előnyös az állampolgári politikai ítéletek minőségére. Ez a megállapítás abból indul ki, hogy a szofisztikáltság csökkentheti a tájékoztatatlanságot és ezáltal a pártos részrehajlást is. Ebből következően, a szofisztikáltság magasabb szintje kedvezőbb társadalmi kimenetekhez vezet (Brennan, 2017; Somin, 2016). Ezzel szemben Achen és Bartels (2016) úgy érvelnek, hogy a szofisztikált állampolgárok gyakran még elfogultabbak, mint a nem szofisztikáltak. Ezen értelmezéssel összecseng a témában született empirikus kutatások domináns részének megállapítása, amely szerint a szofisztikáltság és az elfogultság között fordított kapcsolat áll fenn, vagyis a szofisztikáltabb állampolgárok sok esetben valóban elfogultabbaknak tűnnek. A tanulmány ezt a központi kérdést kívánja megvizsgálni és az iskolázottság, a politikai információszerzés és a politikai érdeklődés elfogultságra gyakorolt hatására reflektál. A kérdés megválaszolásához a European Social Survey adatbázisát elemeztük. Az eredmények azt mutatják, hogy a pártos elfogultság független az iskolázottság szintjétől, azonban szorosan összefügg a politikai érdeklődés és a politikai hírfogyasztás szintjével. Az eredmények így teljes mértékben alátámasztják Achen és Bartels (2016) megállapítását a szofisztikáltság hatásával kapcsolatban.

Kulcsszavak: politikai szofisztikáltság ■ pártos elfogultság ■ demokráciaelmélet

* A kutatás elkészülését a következő kutatási pályázatok támogatták:

NKFI-K-28139 *A weberi vezetők visszatérése. A plebiszciter vezérdemokrácia, mint a demokráciákban kialakult mai politikai trendek megismerésének eszköze.* Kutatásvezető: Körösi András
NKFI-119603 *Részvétel, képviselet, pártosság. Választáskutatás, 2018.* Kutatásvezető: Szabó Andrea.

Patkós Veronika a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatási Ösztöndíjában részesül (BO/419/19).

A pártos elfogultság a választók politikai ítéleteiben jelentkező szisztematikus torzítás, amely kedvezőtlen társadalmi kimenetekhez, a politikai és társadalmi polarizáció jelenségének felerősödéséhez járul hozzá. Számos kutató úgy véli, hogy a pártos elfogultság elsősorban a szofisztikáltabb állampolgárokat jellemzi, míg mások ugyanennek a dimenzióknak az elfogultságcsökkentő hatását emelik ki. Ezeknek az egymásnak ellentmondó tudományos vélekedéseknek köszönhetően a szofisztikáltságnak az elfogultság kialakításában betöltött szerepe nem világos és nem egyértelműen megfogalmazott összefüggés a szakirodalomban, ezért hatásának tisztázása jelentős hozzájárulás a választói magatartás kutatásához.

A szofisztikáltság szerepének vizsgálata azért is kiemelt jelentőségű, mert az elmúlt években számos, jelentős érdeklődésre számot tartó politikatudományi könyv figyelmeztetett az állampolgárok tájékoztatatlanságának, tudatlanságának demokráciára gyakorolt kártékony hatásaira (Achen–Bartels, 2016; Brennan, 2017; Caplan, 2011; Somin, 2016). Ezen elméletcsoport felveti az alacsonyan iskolázott és tájékoztatlan választók szavazati jogának korlátozásának lehetőségét is a jobb demokratikus közélet kialakítása érdekében (Brennan, 2009 és 2017; Somin, 2016). Ezen elképzelések egyre hangsúlyosabbá és elterjedtebbé váltak a hétköznapi diskurzusban is, legfőképpen olyan politikai események kapcsán, mint a Brexit-népszavazás vagy Donald Trump megválasztása, amelyeknél megfigyelhető, hogy az általános népakarat jelentősen eltért a szofisztikált állampolgárok politikai preferenciáitól.

A leginkább elgondolkodtató kérdés – az iskolázatlan választók demokratikus döntésekben betöltött meghatározó szerepén túl – az, hogy figyelemreméltó ellentmondás feszül azon elméletek között, amelyek szerint a szofisztikáltság a demokratikus működésmódok javításának eszköze lehet, és azon empirikus eredményekre alapozott elméletek között, amelyek szerint a szofisztikált választók a legelfogultabbak (Abramowitz–Saunders, 2008; Achen–Bartels, 2016; Campbell et al., 1960; Lodge–Hamill, 1986; Lodge–Taber, 2005; Tilley–Hobolt, 2011; Wagner et al., 2014; míg kivételeként ld. Anduiza et al., 2013; Flynn, 2016; Kahne–Bowyer, 2017; Taber et al., 2009). A kérdés különösen fontos a demokráciaelméleti irodalom szempontjából, de a jelentős tudományos érdeklődés ellenére megállapítható, hogy a témában született elméleti és empirikus eredmények igencsak vegyesek. Ezek az ellentmondások könnyen kontrainuitív tudományos megállapításokhoz, illetve elhamarkodott általánosításokhoz vezethetnek mind a hétköznapi, mind a tudományos diskurzusban.

A tanulmány ehhez az ambivalens megállapításokat tartalmazó diskurzushoz szeretne hozzájárulni azzal, hogy a szofisztikáltság és a pártos elfogultság közötti kapcsolatot vizsgálja egy nagy mintás, rendszeres időközönként lekérdezett, nemzetközi kérdőíves adatbázis elemzése alapján. Kutatási kérdésünk-

re a választ többváltozós regressziós modellek segítségével tárjuk fel a European Social Survey-adatbázis segítségével. Az adatbázis 30 ország egyéni szintű adatait tartalmazza hét adatfelvételi hullámban, amelyekre 2002 és 2015 között került sor, az elemzéseket a felhasznált kulcsváltozók meglététől függően az első öt, illetve hét hullámon teszteltük.

A kutatási eredményeink azt mutatják, hogy a politikai érdeklődés, illetve a politikai hírfogyasztás jelentősen felerősíti az elfogultságot, míg az iskolázottság hatása nem szignifikáns. Tanulmányunk eredményei ezért nem támasztják alá azt az elképzelést, miszerint az episztokrácia (hozzáértők uralma) hatékonyabb demokratikus működési forma lehetne, mint a demokrácia; ugyanakkor nem is támasztják alá teljes mértékben azoknak az aggályait, akik szerint a szofisztikáltság növeli az elfogultságot, hiszen az eredményeink alapján az iskolázottak ugyanolyan elfogultan dolgozzák fel az információkat, mint az iskolázatlanabbak. Ezek az eredmények rávilágítanak arra, hogy a politikai szofisztikáltság és a pártos elfogultság közötti összefüggés jóval összetettebb, mint ahogyan azt akár az optimista, akár a pesszimista értelmezések sugallják.

SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS A POLITIKAI SZOFISZTIKÁLTSÁG ÉS ELFOGULTSÁG KAPCSOLATÁRÓL

Robert C. Luskin (1990) értelmezése szerint a politikailag szofisztikált állampolgárok azok az egyének, akik rendelkeznek szükséges mennyiségű *motivációval* politikai információk keresésére és feldolgozására, akiknek megvan a *képességük* arra, hogy az információkat hasznosítsák, illetve, akik kellő *erőfeszítést* tudnak tenni az előzőek megvalósítására (ld. továbbá Converse, 2006). A kognitív képességek magas szintje, illetve az információszerzésre irányuló jelentős mértékű erőfeszítés képessé kell, hogy tegye az állampolgárokat arra, hogy racionális politikai ítéleteket hozzanak, illetve véleményüket úgy alkossák meg, hogy közben a lehető legkisebb mértékben hagyatkozzanak a pártok által felkínált gondolatmankókra (Dalton, 1984 és 2007). Ez a gondolatmenet ahhoz az elméleti feltételezéshez vezet, hogy aki több politikai információval rendelkezik és erősebb politikai érdeklődéssel bír, az megalapozottabb, racionálisabb (és ezáltal kevésbé elfogult) döntéseket hoz, szemben azon állampolgárokkal, akik ezen képességekkel nem rendelkeznek.

Ezek az elméleti várakozások azonban gyakran nem igazolódnak a szakirodalomban, hiszen az empirikus kutatások nagy része az állampolgárok szofisztikáltsága és pártos attitűdjei között pozitív kapcsolatot talál. Abramowitz és Saunders (2008) az amerikai választóközönségen végzett kutatásuk alapján arra a következtetésre jutott, hogy a politikai érdeklődés, a hírfogyasztás, illetve a pártosság szorosan összefüggő dimenziók, ahogyan erre Converse és

szerzőtársai (1960) már fél évszázaddal ezelőtt rámutattak. Ők kutatásukban azt találták, hogy a semleges és centrista politikai attitűdök erősen korrelálnak az alulinformáltsággal és a politikai érdeklődés hiányával, míg a leginkább érdeklődő és legtájékozottabb állampolgárok ideológiai értelemben rendkívül erősen polarizáltak. Számos további munka megerősíti a pártosság demokratikus szempontból negatív szerepét. Ezek azt mutatják, hogy a demokraták és a republikánusok közti véleménykülönbség a szofisztikáltság mértékével egyenes arányban nő. Az iskolázottság és az érdeklődés növekvő szintjével ezen két pártos csoportban a véleménykülönbség mértékében egyre növekvő eltérés tapasztalható például az evolúció létezésével, az emberi tevékenység okozta klímaváltozással, valamint az iraki háborúval kapcsolatos kérdésekben (Gaines et al., 2007; Tesler, 2018; Jacobson, 2010).

Az előző eredményekhez hasonlóan, Lodge és Taber (2006), valamint Shani (2006) arra jutottak, hogy azok, akik a politika nem pártos aspektusaival kapcsolatban több ténytudással rendelkeznek, hajlamosabbak arra, hogy pártos véleményeket tegyenek sajátjukévá, amikor pártos szempontból releváns ténykérdésekkel találkoztak, mint azok, akiknek a pártos relevanciával nem bíró ténytudása alacsonyabb szintű. Pártos relevanciával nem bíró kérdések közé tartozik például, hogy kik az ország politikai vezetői, mekkora a parlamentje, milyen választási szabályok vannak érvényben, míg pártos relevanciával bíró kérdés, hogy aktuálisan mekkora a munkanélküliség, a gazdasági növekedés, vagy hogy hogyan változtak az ország demokratikussági mutatói. Számos hasonló eredményt egybevetve Achen és Bartels (2016: 294.) könyvükben úgy fogalmaznak, hogy „a politikai racionalizálás számtalan esetben azoknál a legerőteljesebb, akik jól informáltak és foglalkoznak politikai kérdésekkel, mivel az ő alapvető politikai elkötelezettségeik a legkonzisztensebbek és legerősebbek”. A szerzők amellet érvelnek továbbá, hogy a politikai szofisztikáltság nem jelent megoldást a pártos elfogultság problémájára, hiszen növeli az elfogultságot és felerősíti a pártos motivációkat. Úgy látják, a politika iránt jobban érdeklődők több figyelmet fordítanak az aktuális politikai helyzetre, mivel politikai attitűdjeik stabilabbak, mint a kevésbé érdeklődőeké. Druckman és Lupia hasonló következtetéseket fogalmaznak meg a szavazók gondolkodásával kapcsolatban, mivel azt állítják, hogy a „legtudatosabb egyének” meggyőződéseit a legnehezebb megváltoztatni új információk által, mivel „rendelkeznek az arra való képességgel, hogy belső ellenvetéseket, ellenérveket generáljanak” és tudásuk kiterjedtsége „behatárolja annak a lehetőségét, hogy egy adott információ meglepetésszerűen érje őket” (Druckman–Lupia, 2000: 14.) (ld. továbbá Taber–Lodge, 2006; Zaller, 1992). Hasonló eredményre jut Lodge és Taber (2006), csupán más megvilágításból: arra a következtetésre jutnak tanulmányukban, hogy az érdeklődés, a tájékozottság és az elfogultság között fennálló pozitív kapcsolatnak nem csupán kognitív gyökerei vannak, hanem

affektív (érzelmi) eredete is, mivel a szofisztikáltak erősebb érzelmi reakciókat adnak, amikor politikai fogalmakkal szembesítik őket, mint a nem szofisztikáltak. Kutatásuk eredményét úgy összegzik, hogy bár az elfogultság jelen van valamennyi állampolgár politikai ítéletében, az erős politikai attitűdökkel rendelkező szofisztikáltak azok, akik a legelfogultabban dolgozzák fel a politikai információkat.

A fenti eredményekkel szemben csupán korlátozott számú olyan empirikus (főként kísérleti) eredmény áll rendelkezésre, amely azt támasztaná alá, hogy a szofisztikáltság pozitívan korrelál az objektívebb politikai ítéletekkel. Anduiza és szerzőtársai (2013) arra mutatnak rá, hogy a politikai értelemben informált állampolgárok kisebb mértékű elfogultságról tesznek tanúbizonyságot, amikor korrupciós ügyeket ítélnék meg. Taber és szerzőtársainak (2009) eredményei hasonlóak, bár nem teljesen egyértelműek – mindenesetre cáfolják a fentiekben bemutatott magasabb szofisztikáltság–magasabb elfogultság kapcsolatot. Eveland és Scheufele (2000) tanulmánya szerint amennyiben egy állampolgárt új információval szembesítünk, akkor az eredeti tudásszakadék még jelentősebbé válik az iskolázatlanok és az iskolázottak között, amely arra utal, hogy a szofisztikáltság elősegíti az új tudáselemek hatékony feldolgozását. Kahne és Bowyer (2017) szerint pedig a politikai tudás szintje független az elfogultság mértékétől.

Összességében megállapítható, hogy jelentős mennyiségű – főleg amerikai mintán végzett vizsgálatokon alapuló – empirikus eredmény áll rendelkezésre arra vonatkozóan, hogy a politikai szofisztikáltság és az elfogultság között pozitív összefüggés van. Ezzel szemben lényegesen kevesebb olyan kutatási eredményt találunk, amely szerint a szofisztikáltságnak a fentivel ellentétes, vagy semmilyen hatása nincsen. Két olyan tényezőt azonosítottunk, amelyek az ezen kutatási eredményekben megmutatkozó különbségekért felelőssé tehetők. Először is, a kutatások túlnyomórészt az Egyesült Államokban készültek, amely stabil, kétpárti környezetben vizsgálja a választókat, így az ebben a környezetben született eredmények nem általánosíthatók korlátlanul más politikai közösségekre. Másodsorban, a legtöbb tanulmány a szofisztikáltság egy meghatározott aspektusával foglalkozik (pl. érdeklődés, iskolázottság), vagy pedig éppen számos aspektus összeolvasztásával hozzák azt létre. Meglátásunk szerint ezek az operacionalizálási döntések téves következtetések levonásához vezethetnek, mivel összemoshatják a szofisztikáltság számos, jól különválasztható aspektusát, mint amilyen az iskolázottság, a politikai érdeklődés, vagy a politikai információszerzés.

Következésképp, kutatásunkat úgy terveztük, hogy abban felülemelkedjünk az egy-egy aspektust priorizáló, illetve a különféle aspektusokat összemósó meghatározásokon, illetve mérési stratégiákon. A kutatási kérdésre a választ egy 30 országot magában foglaló adatbázisban keressük, amelyek fő-

ként többpártrendszer. A használt adatbázis a European Social Survey adatfelvételéből származik, amely az egyik legjobb minőségű szabadon hozzáférhető, nemzetközi, egyéni szintű válaszokat tartalmazó adatbázis. Módszertani szempontból a politikai szofisztikáltság kompozit indexszé történő összeolvasztása helyett a három leggyakrabban vizsgált aspektus (politikai érdeklődés, iskolázottság, és politikai hírfogyasztás) külön-külön jelentkező hatásait vizsgáljuk. Ez lehetővé teszi számunkra, hogy a politikai szofisztikáltságot egy árnyaltabb perspektívából közelíthessük meg.

AZ ELFOGULTSÁG DEFINÍCIÓJA ÉS MÉRÉSE

Lippmann szerint az egyének vélekedései nagymértékben az „álműnyezetben” (*pseudo environment*) alapulnak, amely „egy olyan környezetet jelent, amelyben az egyén körül megjelenő környezetet többé-kevésbé maga az egyén teremti” (Lippmann, 1922: 4.). Arra a távolságra, amely a valós politikai környezet és az álműnyezet között áll fenn, úgy utalunk, mint abszolút elfogultság. Ennek megfelelően azok az értékelések, amelyek olyan álműnyezetben nyugodnak, amelyek a valós környezettől távolabb esnek, elfogultabbnak minősülnek.

Bár az elfogultság azt jelenti, hogy az egyén vélekedései és a valóság között valóság tátong, amikor politikai értékelésekről beszélünk, ez nem egészen pontos megközelítés. Amikor egyénet kérdezzük meg az értékelésükről vagy véleményükről bármely politikai kérdéssel kapcsolatosan, nem jelölhetünk ki helyes és helytelen válaszokat, amelyekhez viszonyítani tudunk, hiszen a szubjektív értékelések, vélemények alapvetően nem lehetnek helyesek vagy helytelenek. Ezért a nem tényszerű kérdések vonatkozásában célszerűbb a relatív elfogultságot mérnünk, amit az egyik pártos csoport értékelésének a másik pártos csoport értékelésétől való eltéréseként definiálhatunk.

A pártos elfogultság kérdőíves környezetben történő mérése így kihívásokkal teli feladat (Flynn et al., 2017) és ez különösen igaz az európai többpárti kontextusra. Az amerikai kontextusban ez a vizsgálati mód ugyanis jóval elterjedtebb. A demokraták és republikánusok ténykérdésekben mutatott véleményei (mint pl. a gazdasági teljesítmény vagy a bűnözési ráta) hasonló módon térnek el egymástól, mint a nem tényekre vonatkozó kérdésekben (pl. az Egyesült Államok világban elfoglalt pozíciójának percepciója, vagy a morális közhangulat megítélése) (Shani, 2006). Ezért lehetséges, hogy a pártos elfogultság mértékére azon szakadék alapján kapjunk képet, amely a pártos csoportok nem ténykérdésekre vonatkozó értékelései között fennállnak, mivel úgy tűnik, hogy az abszolút és relatív elfogultság mögött meghúzódó pszichológiai mechanizmusok megegyeznek. Ezek alapján az amerikai választóközönségre fókuszáló kutatások olyan kérdéseket használnak az elfogultság becslésére, minthogy a demokraták és republikánusok hogyan értékelik az elnök vagy a nemzetgaz-

daság teljesítményét vagy valamely szakpolitikai intézkedés hatásosságát (Bartels, 2002; Bisgaard, 2015; Jerit–Barabas, 2012; Shani, 2006).

Ezen megfontolások és jelen tanulmány egyik szerzőjének (Patkós, 2017, 2018, 2019) kutatásai alapján a kormánypárti és ellenzéki szavazók kormányzati teljesítményre vonatkozó értékeléseit hasonlítjuk össze. Bár ezek az elégedettségi értékelések tartalmazhatnak olyan elemeket, amelyek az egyes szakpolitikai döntésekre vonatkozhatnak, a kormány értékeléséről elmondható, hogy az szorosan összefügg korábbi vélekedésekkel és meglévő pártos preferenciákkal is. Észszerűen feltételezhetjük, hogy míg a kormánypárti szavazóknak pozitívan elfogult vélekedései vannak, addig az ellenzéki párt(ok) támogatóinak negatív ítéletei vannak a kormány teljesítményével kapcsolatban.

Ezért meglátásunk szerint a nemzeti kormánnyal való elégedettség egy megfelelő szempont arra, hogy az elfogultságot európai szintű, összehasonlítható kérdőív alapján vizsgáljuk, mert ez egy általános, széles körben dokumentált és könnyen értelmezhető, pártos relevanciával bíró elem mind a kormányzati, mind az ellenzéki szavazók vonatkozásában.

ADATOK ÉS VÁLTOZÓK

A tanulmány elemzése a European Social Survey-projekt első hét lekérdezésének összesített adatbázisán nyugszik (European Social Survey, 2015), az elemzéseket a felhasznált kulcsváltozók meglététől függően az első öt, illetve hét hullámon teszteltük. Annak érdekében, hogy az elemzésünk eredménye megfelelően általánosítható legyen az európai liberális demokráciákra, a mintát az országok ezen körére szűkítettük, így 30 európai demokrácia választóközönségét elemeztük, így adatbázisunk az Európai Unió 27 tagországát (Málta kivételével), valamint az Egyesült Királyságot, Izlandot, Norvégiát és Svájcot tartalmazza. Az összesített, hét hullámot magában foglaló adatbázis több mint 230 000 megfigyelést (válaszadót) tartalmaz, illetve 138 ország-évet, míg az öt hullám összesítésével nyert adatbázis 90 ország-évet. Ugyanakkor, a statisztikai modellekben szereplő megfigyelések száma lényegesen alacsonyabb ennél. Ez főleg azon válaszadóknak köszönhető, akik nem vettek részt az előző választásokon, kisebb részben pedig azoknak, akik nem kívántak válaszolni arra a kérdésre, hogy melyik pártra szavaztak. Fontos kiemelnünk, hogy a kutatási kérdés megválaszolásához használt minta csak azon szavazókat foglalja magába, akik részt is vettek a legutóbbi nemzeti választásokon és akik hajlandónak mutatkoztak arra, hogy szavazási döntésüket megosszák, vagy elmondták, hogy melyik párthoz érezték közel magukat. Ez a kutatási megfontolás azt implikálja, hogy következtetéseink azon egyénekre nézve érvényesek, akik legalább minimális érdeklődést mutatnak a politika iránt.

FÜGGŐ ÉS FÜGGETLEN VÁLTOZÓK

A korábban említett elméleti szempontrendszereket és empirikus megfontolásokat figyelembe véve a kutatás függő változója a nemzeti kormányral való elégedettség, amelynek mérése 0-tól 10-ig terjedő skálán történik, ahol a legkisebb érték a „rendkívül elégedetlen”, míg a legnagyobb érték a „rendkívül elégedett”.

Egyik független változónk egy arra vonatkozó dummy változó, hogy valaki kormánypárti vagy ellenzéki szavazó-e. A kormányok összetételére, a választások időpontjára és a kormányok megalakulására vonatkozó adatokat a Comparative Political Data Set-projekt adatbázisából nyertük (Armingeon et al., 2016). Azokat a szavazókat kódoltuk „kormánypárti szavazóknak”, akik olyan pártra szavaztak, amely a kérdőív adatfelvételi időszakában kormányon volt. Annak érdekében, hogy világosan különválasszuk a kormánypárti és ellenzéki pártokat, azon eseteket kizártuk az elemzésünkől, amelyekben az adatfelvételi időpont egybeesett a parlamenti választásokkal vagy az új kormány megalakulásával, illetve nem foglaltuk elemzésünkbe azon eseteket sem, amikor a kormány technokrata volt, illetve azon két kisebb párt szavazóinak adatait sem hasznosítottuk, amelyek a kormánykoalíciót az adatfelvételi időpont idején hagyták el (hiszen az ő szavazóik nem lehettek biztosak a lekérdezés idején abban, hogy az adott pillanatban az általuk kedvelt párt kormánypárti vagy ellenzéki-e).

A kutatás további független változói közé tartoznak a politikai szofisztikáltság fő aspektusai. Mivel a politikai szofisztikáltságnak legalább három, széles körben elemzett, empirikusan elkülöníthető aspektusa van, ezért mindhárom attribútumot górcső alá vettünk. Ezek közé a politikai információszerzés, az iskolázottság, illetve a politikai érdeklődés tartozik.

E három aspektus vizsgálatával részletesebb képet kapunk, mint a kutatók azon csoportja esetében, amelyek csak külön egy-egy aspektust, vagy több aspektust összevontan vizsgálnak. Fontosnak tartjuk felhívni a figyelmet arra, hogy – sok más kutatáshoz hasonlóan – vizsgálatunk során még így is rengeteg, a témához szorosan kapcsolódó vonás hatását nem tudtuk megfigyelni, mivel nincsenek ezekre vonatkozóan adataink. Az ismeretek, az információszerzés és információfeldolgozás minőségére vonatkozóan sajnos egyáltalán nem állnak rendelkezésre összehasonlítható adatok. Nincsenek információink a válaszadóink képzési területéről, médiafogyasztási szerkezetéről, tartalmi politikai tudásáról, politikai érzékéről, tárgyi politikai ismereteiről sem – így eredményeink nem általánosíthatóak az elfogultság és a politikai tudás tágan értelmezett kapcsolatára.

Az iskolázottságot az iskolarendszerben eltöltött évek számával méri a kérdőív és 0 és 35 között vehet fel értéket.*

* Azt a néhány kiugró esetet, amelyekben a válaszadók 35 évnél hosszabb időről számoltak be, kizártuk az elemzésből.

A politikai érdeklődést dummy változóval mérjük. Az érdeklődést eredetileg egy 1-től 4-ig terjedő skálán méri a kérdőív, amit a regressziós becsléshez való jobb illeszkedés érdekében a két-két kategória összevonásával „kevésbé érdeklődő” és „inkább érdeklődő” csoportokká alakítottunk.

A politikai hírfogyasztás kapcsán az adatbázis háromféle hírforrással kapcsolatos szokásról ad tájékoztatást: újság, rádió, illetve televízió. A válaszok 0-tól (egyáltalán nem tájékozódik ebben a formában politikáról) 7-ig (több, mint 3 óra) terjednek, ahol minden 1-gyel történő növekedés átlagosan további 30 perc hírfogyasztást jelent egy átlagos munkanapon. Észszerű feltételezés, hogy az információszerzés leginkább újságolvasással ragadható meg, ugyanakkor az idő előrehaladtával a válaszadók „klasszikusabb” tájékozódási formák iránti érdeklődésének csökkenése miatt a European Social Survey-projekt a továbbiakban már nem fogalmazott meg kérdéseket az újságolvasásról és a rádióhallgatásról. Ezért a hatodik és hetedik adatfelvételi körben nem szerepelnek ezen két tájékozódási forrásra vonatkozóan kérdések. A televízióon keresztül történő politikai információszerzés valamennyi adatfelvételi körben fellelhető, ugyanakkor ezt a magas szintű politikai informáltság gyengébb indikátorának tartjuk. Ezen feltételezésünket korábbi kutatásokra alapozzuk, amelyek szerint a televíziónézésre fordított idő – különösen a kereskedelmi csatornák nézésére fordított idő – az állampolgárok informáltságára *negatív* hatással van (Aarts–Semetko, 2003; Ostman–Parker, 1987). Ezért két eltérő modellt építettünk, az egyikben a politikai hírek olvasására fordított időt használtuk, míg a másikban a politikai hírek televíziós fogyasztására fordított időt szerepeltettük; utóbbi stratégiát eredményeink robosztusságának ellenőrzésére használtuk (ld. a 3. táblát).

Fontos megjegyezni, hogy e három változó – bár gyakorta egymás helyettesítésére is használják őket a hasonló témájú kutatások – nem függ össze szorosán egymással, például az iskolázottság és az újságolvasás gyakorlatilag teljesen függetlenek egymástól ($r=0,063$; lásd a korrelációs értékeket mutató 2. táblát a *Mellékletben*).

Mivel feltételezésünk szerint a kormánypárti és ellenzéki szavazók közötti elégedettségi szakadékot a szavazók szofisztikáltsága befolyásolja, ezért a szavazók kormánypárti és ellenzéki státuszának és a politikai szofisztikáltság elemeinek interakciója kerül a statisztikai vizsgálat fókuszába, azaz a

- kormánypárti/ellenzéki státusz \times iskolázottság
- kormánypárti/ellenzéki státusz \times politikai érdeklődés
- kormánypárti, ellenzéki státusz \times politikai hírfogyasztás

Következésképp a három szofisztikáltsági változót mind egyszerű formában, mind a szavazói státusszal interakcióban szerepeltettük valamennyi modellben.

Kontrollváltozók

Számos kontrollváltozót szerepeltettünk a modellünkhöz kapcsolódóan, hiszen megannyi tényező befolyásolhatja a szavazók kormánnyal való elégedettségét, amelyek egy jelentős része magát a szofisztikáltságot is befolyásolja. Ez létfontosságú, hiszen a tanulmány célja, hogy az elfogultság mértékét mérje, és ne az objektív értelemben eltérő körülményekből, értékekből és preferenciákból származó különbségeket. Először is szerepeltettünk társadalmi feltételekre vonatkozó változókat, amelyek erőteljesen befolyásolhatják a válaszadók objektív életkörülményeit, és következésképpen az állampolgárok kormányzati politikával kapcsolatos percepcióját is:

- nem,
- azon jövedelmi decilis, amelybe a válaszadó háztartása tartozik,*
- szubjektív egészségügyi állapot 1-től 5-ig terjedő skálán,
- dummy változó, amely a diszkriminált csoporthoz való – önbevalláson alapuló – tartozást jelenti,
- dummy változó arra vonatkozóan, hogy a válaszadó munkanélküli volt-e a lekérdezést megelőző hét napban (mind a munkát nem kereső, mind a munkát aktívan kereső válaszadókat ide soroltuk).

Másodszor a kormánnyal való elégedettség becsléséhez olyan változókat is kontrollváltozóként szerepeltettünk, amelyek általánosan elégedett hozzáállást, optimizmust vagy a status quo elfogadását jelenthetik. Ezért a következő változókat is szerepeltettük, amelyeknél pozitív összefüggésre számítunk:

- az étellel való elégedettség 0-tól 10-ig terjedő skálán,
- más emberekbe vetett bizalom 0-tól 10-ig terjedő skálán.

Harmadszor olyan kontrollváltozókat is szerepeltettünk, amelyek a politikai és vallásos értékekre vonatkoznak és szintén erőteljesen befolyásolhatják a kormánnyal való elégedettséget. Ide soroltuk a következő változókat:

- a vallásosság mértéke 0-tól 10-ig terjedő skálán,
- az ideológiai pozíció bal-jobb skálán 0-tól 10-ig terjedően.

A függő és független változók, valamint valamennyi elemzett változó korrelációs táblázatát a *Melléklet 2-es* és a *3-as* táblázata tartalmazza.

* Az ESS első három hullámában a jövedelmet 12 fokozatú skálán mérték, ezekben az esetekben a legfelső három, egyenként kis elemszámú kategória összevonásával képeztünk 10 fokozatú változót.

ELEMZÉS

Hipotéziseinket az összesített adatbázison futtatott OLS (*ordinary least squares*, legkisebb négyzetek módszere) regressziós modellekkel vizsgáltuk. Ez a módszer lehetővé teszi, hogy az érdeklődésünk középpontjában álló változók (kormánypártiság, iskolázottság, politikai érdeklődés és hírfogyasztás) hatását a többi változó hatásának figyelembevétele mellett figyeljük meg. Mivel az adatbázis ismételt keresztmetszeti adatokat tartalmaz, az ország- és évhatások figyelembevétele mellett döntöttünk, így fix ország-évhatásokat becsültük, és ország-évenként klaszterezett robusztus standard hibákkal számoltunk. A regressziós modellek eredményeit az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat. A szavazók kormány–ellenzék–pozíciója és szofisztikáltsága interakciójának hatása a kormánnyal való elégedettségre

	1. Modell	2. Modell	3. Modell
Kormánypárti szavazó	1,017*** (0,079)	1,363*** (0,085)	1,358*** (0,089)
Kormánypárti szavazó × Politikai érdeklődés	0,551*** (0,096)		
Kormánypárti szavazó × Iskolázottság		0,024 (0,037)	
Kormánypárti szavazó × Újságolvasás			0,158*** (0,026)
Politikai érdeklődés	-0,225*** (0,042)	0,051 (0,047)	0,051 (0,046)
Iskolázottság	0,012 (0,020)	-0,001 (0,027)	0,012 (0,020)
Újságolvasás	0,024 (0,021)	0,025 (0,021)	-0,054** (0,026)
Élettel való elégedettség	0,427*** (0,019)	0,426*** (0,019)	0,425*** (0,019)
Ideológiai pozíció	0,200*** (0,065)	0,205*** (0,066)	0,205*** (0,066)
Nem: nő	-0,162*** (0,033)	-0,162*** (0,033)	-0,162*** (0,032)
Másokba vetett bizalom	0,325*** (0,019)	0,325*** (0,020)	0,325*** (0,020)
Vallásosság	0,160*** (0,017)	0,161*** (0,018)	0,161*** (0,018)
Diszkriminált csoport tagja	-0,100*** (0,016)	-0,101*** (0,016)	-0,099*** (0,017)
Egészség	0,022 (0,019)	0,023 (0,019)	0,023 (0,019)
Jövedelmi decilis	-0,022 (0,019)	-0,021 (0,020)	-0,020 (0,020)
Munkanélküliség	-0,018 (0,013)	-0,019 (0,013)	-0,019 (0,013)
Konstans	3,842*** (0,069)	3,670*** (0,076)	3,672*** (0,077)
N	64558	64558	64558
Kiigazított R ²	0,283	0,280	0,281

Jegyzet: Az értékek OLS regressziós együtthatók ország-év fixhatásokkal (*pooled OLS regressions absorbing country-year effects*), zárójelben az ország-évenként klaszterezett robusztus standard hibákkal. A függő változó a kormánnyal való elégedettség, a mintában az ESS első öt hullámának adatai szerepelnek: 2002, 2004, 2006, 2008, 2010.

***p<0.001 **p<0.01 *p<0.05

A táblázatban szereplő értékek soronként és modellenként azt mutatják, hogy ha az adott változó értéke eggyel nőne, hogyan változna a függő változó becsült értéke. Például, mindhárom modell esetében hasonló mértékű hatása van a nemnek, az együttthatók értéke körülbelül $-0,16$ pont. Tehát, amennyiben a változó értéke (0-férfi, 1-nő) eggyel nő, a kormánnyal való elégedettség becsült értéke mintegy $0,16$ ponttal *csökken*. Ezt úgy értelmezzük, hogy egy női válaszadó egy hozzá minden más vizsgált szempontból hasonló férfihez képest átlagosan mintegy $0,16$ ponttal kevésbé elégedett a kormánnyal.

A kormánypártiság szignifikáns pozitív együttthatója azt mutatja, hogy a kormánypártiak szignifikánsan elégedettebbek a kormánnyal, mint az ellenzékiek. Az interakciós hatások együttthatói pedig azt, hogy ez a hatás a politikailag érdeklődőbb választók körében erősebb, és ugyanez érvényes a több politikai hírt olvasók csoportjára is a kevesebbet fogyasztókéhoz képest. Azaz, mind az érdeklődés erősödésével, mind a hírfogyasztás mennyiségének növekedésével növekszik a kormánypártiak és ellenzékiek közötti elégedettségi szakadék. Értelmezésünk szerint ez az erősödő különbség arra enged következtetni, hogy a politika iránt érdeklődőbb és informáltabb szavazók elfogultabbak a választott politikai oldaluk iránt, mint a kevésbé informáltak és kevésbé érdeklődők.

E két változó hatásával ellentétben az elégedettség szintjét az iskolázottság nem befolyásolja – azaz, az iskolázottabb és kevésbé iskolázott kormánypártiak és ellenzékiek véleménye között ugyanolyan különbséget találunk. Ez az eredmény alátámasztja Achen és Bartels (2016) állítását, akik szerint „az iskolázottak – beleértve a magasan iskolázottakat is – politikai és morális ítéletei ugyanolyan gyakran torzítanak, mint bárki másé”.

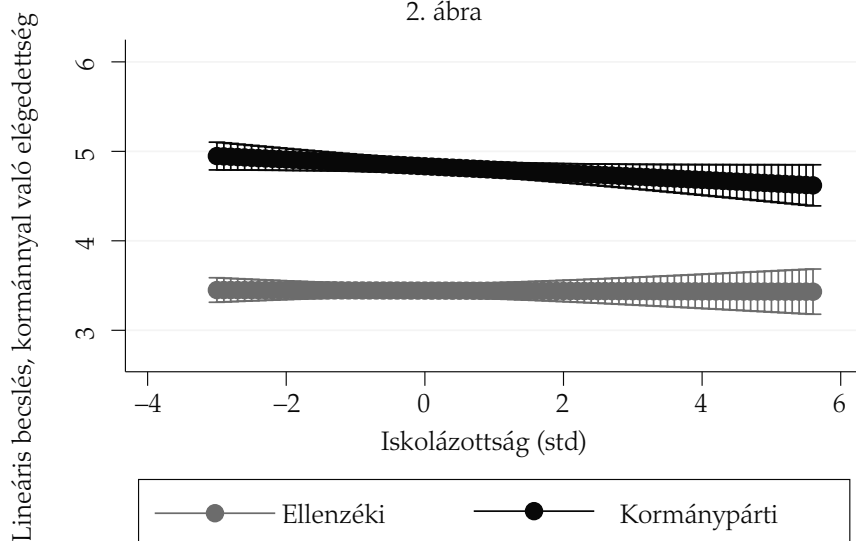
Azon kontrollváltozók hatása, amelyekkel kapcsolatosan voltak előzetes feltevéseink, a feltevéseknek megfelelő irányba mutat, bár az egészség, a munkanélküliség és a jövedelem hatása nem szignifikáns. A többi kontrollváltozó hatása magas megbízhatósági szinten szignifikáns, és az együttthatók volumenében jelentős hatásokról árulkodnak. Ezeknek megfelelően láthatjuk, hogy az étellel való magasabb elégedettség, a jobboldali ideológiai preferencia, a másokba vetett magasabb bizalom és a vallásosság a kormánnyal való magasabb elégedettséggel jár együtt, míg a diszkriminált csoportok tagjai és a nők kevésbé elégedettek a mindenkorai kormányok teljesítményével.

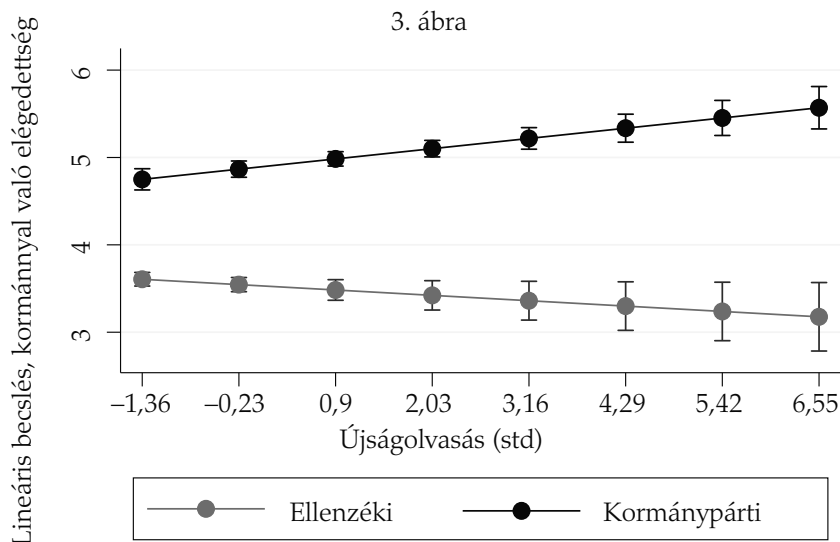
Az 1–3. ábrákon a független változók interakciós hatására vonatkozó lineáris becsléseket mutatjuk be, az 1. modell alapján. A fentieknek megfelelően, az első két ábrán látható, hogy a kormánypárti és ellenzéki csoportok becsült elégedettsége közötti különbség hogyan szélesedik az érdeklődés erősödésével, illetve a hírfogyasztás mennyiségének növekedésével. A harmadik ábrán viszont jól látható, hogy az oktatásban eltöltött idő növekedése nem jár hasonló hatással.

1. ábra

2. ábra

1–3. ábrák. A kormánypárti/ellenzéki pozíciójú választók elégedettségének becült szintje a politikai érdeklődésük, a hírfogyasztásuk mennyisége és az iskolázottságuk szerint, 95%-os konfidencia intervallummal ábrázolva.

Eredményeink robusztusságát többféleképpen is ellenőriztük. Először is modelljeink megalkotásakor megfigyeltük, hogy mutatkozik-e eltérés a televízióból, illetve az újságból történő tájékozódás hatásában (előbbi mind a hét adatfelvételi hullámban szerepel, míg utóbbi csupán ötben). Az eredményeink azt mutatják, hogy a két információszerezési típusnak közel azonos hatása van (ahogyan a 3-as táblázat is mutatja). Másodsorban, mivel számos korábbi kutatás a párttal való azonosulást szerepelteti (pl. demokrata vagy republikánus), ahelyett, hogy általánosságban szavazókat vizsgálnának, ezért ellenőrizni szeretnénk volna, hogy a független változó alternatív módon történő operacionalizációja (szavazók vagy az adott párthoz magukat közel érzők) okoz-e bármilyen különbséget az eredményekben.

2. táblázat. A kormánypárti/ellenzéki státusz és a szofisztikáltság elemek interakciójának hatása a kormánnyal való elégedettségre az első hét ESS hullámban (2002, 2004, 2006, 2008, 2010, 2012, 2014).

	1. Modell	2. Modell	3. Modell
Kormánypárti szavazó	1,098*** (0,076)	1,392*** (0,078)	1,363*** (0,078)
Kormánypárti szavazó × Politikai érdeklődés	0,476*** (0,072)		
Kormánypárti szavazó × Iskolázottság		-0,045 (0,031)	
Kormánypárti szavazó × Újságolvasás			0,179*** (0,025)
Politikai érdeklődés	-0,148*** (0,034)	0,083*** (0,031)	0,082** (0,032)
Iskolázottság	-0,005 (0,015)	0,015 (0,022)	-0,007 (0,015)
Tv nézés	0,063*** (0,013)	0,062*** (0,013)	-0,023 (0,017)
Élettel való elégedettség	0,421*** (0,014)	0,422*** (0,014)	0,420*** (0,015)
Ideológiai pozíció	0,158*** (0,055)	0,163*** (0,055)	0,162*** (0,054)
Nem: nő	-0,116*** (0,024)	-0,119*** (0,023)	-0,119*** (0,023)
Másokba vetett bizalom	0,345*** (0,014)	0,345*** (0,015)	0,344*** (0,015)
Vallásosság	0,157*** (0,015)	0,158*** (0,016)	0,158*** (0,016)
Diszkriminált csoport tagja	-0,109*** (0,012)	-0,110*** (0,012)	-0,110*** (0,012)
Egészség	0,050*** (0,015)	0,051*** (0,014)	0,051*** (0,015)
Jövedelmi decilis	-0,004 (0,017)	-0,002 (0,017)	-0,001 (0,017)
Munkanélküliség	-0,019* (0,011)	-0,020* (0,011)	-0,019* (0,011)
Konstans	3,660*** (0,053)	3,524*** (0,054)	3,538*** (0,055)
N	113877	113877	113877
Kiigazított R ²	0,300	0,298	0,299

Az értékek ország- és évfatásokat tartalmazó OLS regressziós együtthatók, ország-évenként klaszterezett robusztus standard hibák zárójelben az együtthatók alatt. Független változó: *Kormánnyal való elégedettség*. A politikai hírfogyasztást a regresszióban a politikai témájú tv műsorok nézésének napi mennyisége méri.

***p<0.001 **p<0.01 *p<0.05

Ezért modellünket a kormány támogatása helyett a párthoz való közelség (*closeness to party*) változóval is lefuttattuk. Ez a módosítás szintén nem okozott jelentős változást az eredményekben (ld. a 4-es táblázatot).

3. táblázat. A megkérdezettek kormánypárti/ellenzéki kötődésének és szofisztikáltságának hatása a kormánnyal való elégedettségre az ESS első öt hullámában (2002, 2004, 2006, 2008, 2010).

	1. Modell	2. Modell	3. Modell
Kormánypárti	1,321*** (0,108)	1,602*** (0,121)	1,595*** (0,122)
Kormánypárti × Politikai érdeklődés	0,416*** (0,133)		
Kormánypárti × Iskolázottság		0,025 (0,041)	
Kormánypárti × Újságolvasás			0,131*** (0,032)
Politikai érdeklődés	-0,160** (0,062)	0,019 (0,054)	0,020 (0,053)
Iskolázottság	0,006 (0,021)	-0,006 (0,027)	0,005 (0,021)
Újságolvasás	0,012 (0,022)	0,012 (0,022)	-0,045 (0,028)
Élettel való elégedettség	0,381*** (0,023)	0,379*** (0,023)	0,379*** (0,023)
Ideológiai pozíció	0,214*** (0,076)	0,217*** (0,077)	0,217*** (0,077)
Nem: nő	-0,149*** (0,028)	-0,150*** (0,028)	-0,150*** (0,028)
Másokba vetett bizalom	0,310*** (0,022)	0,309*** (0,023)	0,309*** (0,023)
Vallásosság	0,188*** (0,021)	0,189*** (0,021)	0,189*** (0,021)
Diszkriminált csoport tagja	-0,106*** (0,017)	-0,107*** (0,017)	-0,106*** (0,017)
Egészség	0,040 (0,027)	0,041 (0,027)	0,040 (0,027)
Jövedelmi decilis	0,003 (0,023)	0,003 (0,023)	0,004 (0,023)
Munkanélküliség	-0,002 (0,013)	-0,002 (0,013)	-0,002 (0,013)
Konstans	3,915*** (0,075)	3,797*** (0,078)	3,800*** (0,078)
N	51512	51512	51512
Kiigazított R ²	0,290	0,289	0,289

Az értékek ország- és évhatasokat tartalmazó OLS regressziós együtthatók, ország-évenként klaszterezett robusztus standard hibák zárójelben az együtthatók alatt. Függő változó: *Kormánnyal való elégedettség*.

*** $p < 0.001$ ** $p < 0.01$ * $p < 0.05$

Harmadsorban, számításba vettük azt is, hogy az utóbbi egy-két évtizedben a hírfogyasztási szokásokban radikális változások következtek be, (pl. az újságolvasás hanyatlása tekintetében) és ezért az arra fordított idő tendenciaszerű csökkenése befolyásolhatja eredményeinket. Ezen hatások kontrollálására valamennyi ESS adatfelvételi hullámra külön modellt futtattunk (kérésre

a szerzőknél elérhető). Ezekben a modellekben található eredmények rendkívül hasonlóak a fő modellünk eredményeihez. A politikai érdeklődés és az újságolvasás interakciós hatásai pozitívak és szignifikánsak (a politikai érdeklődést kivéve, ahol inszignifikáns eredményt találunk), míg az iskolázottságra vonatkozóan inszignifikáns hatás mutatkozik. Negyedrészt, a szignifikáns interakciós eredmények iránya és mérete (kormánypárti szavazó × érdeklődés, kormánypárti szavazó × politikai hírek nézése), nagyon hasonló maradt akkor is, amikor kontrolláltunk az ESS adatfelvételi körökre (kérésre a szerzőknél elérhető). Ugyanígy nem mutatkozik eltérés az interakciós hatásokban, amikor kontrollálunk az országhatásokra, illetve amikor a kontrollváltozókat alternatív módon operacionalizáljuk. Az iskolázottság hatása érzékenyebb arra, hogy a kontrollváltozókat szerepeltetjük-e vagy nem, de a magas magyarázóerejű modellekben (amelyek kevesebb kihagyott változót tartalmaznak), annak hatása konzisztensen inszignifikáns.

4. táblázat. A megkérdezettek kormánypárti/ellenzéki kötődésének és szofisztikáltságának hatása a kormánnyal való elégedettségre a magyar választók körében készült 2017–2018-as mintán.

	1. Modell	2. Modell	3. Modell
Kormánypárti	-0,022 (0,689)	2,351*** (0,61)	2,024* (1,039)
Hírfogyasztás	0,03*** (0,01)	0,013 (0,014)	0,03*** (0,011)
Iskolai végzettség	-0,079 (0,067)	-0,055 (0,069)	-0,155 (0,103)
Politikai érdeklődés	-0,533*** (0,154)	0,014 (0,114)	0,011 (0,114)
Kormánypárti × Politikai érdeklődés	1,093*** (0,211)		
Kormánypárti × Hírfogyasztás		0,036* (0,02)	
Kormánypárti × Iskolai végzettség			0,178 (0,136)
Konstans	4,254*** (0,693)	2,858*** (0,666)	3,125*** (0,837)
N		429	
Kiigazított R2	0,321	0,356	0,318

Az értékek OLS regressziós együtthatók, standard hibák zárójelben az együtthatók alatt. Független változó: *Kormánnyal való elégedettség*. A hírfogyasztást egy, hatféle hírforrásnak a megkérdezett számára való személyes jelentőségét mutató tízfokú skálából készített index méri, ami 0 és 60 közötti értékeket vehet fel. Az iskolázottságot 11 fokú skála, a politikai érdeklődést pedig 5 fokú skála méri. A magasabb értékek magasabb érdeklődést, stb. mutatnak. Adatok: MTA TK V2018–1.

*** $p < 0.01$ ** $p < 0.05$ * $p < 0.1$

Végül, a kérdést megvizsgáltuk egy, a fentiekől teljesen függetlenül készült, a 2018-as választási kampány kezdetekor készült, reprezentatív magyarországi kérdőíves felmérés adatain is.* Bár ennek a felmérésnek a változói az ESS-adatbázisban szereplő változóktól kissé eltérnek, várakozásunk szerint az alapvető összefüggéseknek a mérési skálák és az operacionalizáció eltérései ellenére is meg kell mutatkozniuk. Mivel a kulcsváltozók esetében ebben az adatbázisban is jelentős az adathiány (alapvetően a pártpreferencia kialakulatlansága, esetleg elhallgatása miatt), és ez nagymértékben csökkenti az esetszámot, a regressziós becslésbe csak a legfontosabb változókat vontuk be. Az 4. táblázat ezeknek az egyszerű regressziós becsléseknek az eredményét mutatja. A főbb összefüggések ebben az esetben is megegyeznek a fentebb bemutatottakkal.

Összefoglalva a fentieket, a politikai érdeklődés és a politikai hírfogyasztás hatása egységesen pozitív és szignifikáns, míg az iskolázottságnak nincsen önálló hatása az információfeldolgozás elfogulatlanságára.

DISZKUSSZIÓ

A politikai szofisztikáltság elfogultságcsökkentő és a politikai ítéletek minőségét javító hatásáról szóló tudományos diskurzus különös érdeklődésre tart számot a demokraciaelméleti irodalomban, valamint a szakpolitikai diszkusziókban, mivel a kérdésnek igen fontos elméleti és empirikus következményei vannak (Lippmann, 1922). Amennyiben az iskolázottság szintjének javítása, az oktatás széleskörűvé tétele növeli az állampolgárok elfogulatlanságát és hozzájárul a megalapozottabb és racionálisabb döntések létrejöttéhez egyéni szinten, akkor ezek potenciálisan jobb politikai döntésekhez vezethetnek társadalmi szinten. Ezért a választóközönség szofisztikáltságának javítása kulcsfontosságú lehet a demokratikus működés minőségének javításához. Ahogyan Dalton is kiemeli, a „fejlettebb politikai képességek” lehetővé teszik az állampolgárok számára, hogy „funkcionálisan függetlenné váljanak a pártos mankóktól” (Dalton, 1984: 281.). Ezen gondolat mentén megállapítható, hogy a politikailag szofisztikáltak könnyebben felismerik, ha preferált pártjuk vagy politikusuk eltér az ígéreteitől; a szofisztikált állampolgárok jóval hamarabb felismerik ezen politikusi mulasztásokat, mint a tudatlanabb és kevésbé informált választói rétegek. Ezenfelül sokkal helyesebben (realisabban) észlelik a vonzónak tűnő, de hosszú távon várhatóan káros, költséges kimenetekhez vezető politikusi ajánlatokat, ígéreteket. Ezzel az értelmezéssel összhangban a

* Adatok forrása: NKFI–119603 *Részvétel, képviselet, pártosság. Választáskutatás, 2018.* Kutatásvezető: Szabó Andrea. Választáskutatási panelvizsgálat első hullám. N = 2000 fő. Az adatfelvétel ideje: 2017. december – 2018. január.

politikai szofisztikáltság szerepe elengedhetetlen a pártos értelemben független gondolkodás előmozdításában és a jól működő demokratikus elszámoltathatóság garantálásában.

Ezen hipotézisek normatív értelemben rendkívül kedvező megítélés alá esnek, és gyakran találkoznak a demokráciaelmélettel foglalkozó tudósok és közpolitikai szakemberek egyetértésével. Ugyanakkor a kutatás nem támasztja alá ezen megállapítások érvényességét. Ahogy láthattuk, az iskolázottságnak nincs szignifikáns elfogultságnövelő hatása, vagyis az iskolázott állampolgárok se nem elfogultabbak, se nem elfogulatlanabbak, mint a kevésbé iskolázottak, de az érdeklődés és a hírfogyasztás jelentős mértékben hozzájárul az elfogultság erősödéséhez. Ennek értelmében kutatásunk megkérdőjelezi a „szofisztikáltság-optimisták” elképzeléseit, akik szerint a szofisztikáltság elfogultságcsökkentő hatású (pl. Brennan, 2017), és ezen az alapon felvetik a választóközönség tájékozatlan rétegeinek a demokratikus folyamatból való kizárását. Eredményeink alapján az a következtetés fogalmazható meg, hogy az iskolázatlan és a politika területén tájékozatlan állampolgárok szavazati jogának elvétele nem garantálná a pártatlanabb politikai döntéseket, így (legalábbis ebből a szempontból) nem javítana az állampolgári döntéshozás minőségén. Mindezeket túl megállapítható, hogy a politikai érdeklődés és a hírfogyasztás elfogultságot kialakító hatásával kapcsolatos – amerikai kutatási eredményeken alapuló – tudományos megállapítások európai kontextusban is megállják a helyüket. Tehát ezek az eredmények megerősítik, hogy azok az emberek, akik fogékonyabbak a politikára és tájékozottabbak is azzal kapcsolatosan, jobban hagyatkoznak a pártos gondolatmankókra, és a politikát nem képesek objektívabb, „kívülálló módon” érzékelni (Brennan, 2017: 40.).

KONKLÚZIÓ

A választók szofisztikáltsága és elfogultsága közötti kapcsolat természetét vizsgáló tudományos szakirodalomban egymásnak ellentmondó elméleti és empirikus eredmények léteznek egymás mellett. A jelenség tanulmányozása megkérdőjelezhetetlen fontosságú, hiszen politikai szofisztikáltság közösségre gyakorolt hatásainak jobb megértése elengedhetetlen a demokratikus folyamat előfeltételeinek, céljainak és lehetséges kimeneteinek értékelésében. A tanulmány a pártos elfogultság és a politikai szofisztikáltság három aspektusa közötti kapcsolat természetét kívánta feltárni egy európai mintán alapuló, meghatározott időközönként lekérdezett nemzetközi kérdőív alapján. A többváltozós regressziós modellek alapján megállapítható, hogy a politikai érdeklődés, illetve a politikai információszerzés nagymértékben összefüggésbe hozható a pártos elfogultság kialakulásával. A harmadik elemnek, az iskolázottságnak

nincsen számottevő hatása (és az összefüggés nem is szignifikáns), amikor az érdeklődésre, illetve a hírfogyasztásra is kontrolláltunk.

Kutatásunk háromféleképpen járul hozzá a kurrens szakirodalom eddigi eredményeihez. Először is kutatásunk a szofisztikáltság szerepével kapcsolatos elméletek szintjén az optimista (Brennan, 2017; Somin, 2016) feltételezéseket erősen megkérdőjelezi, és inkább a pesszimista feltételezéseket támasztja alá (Achen–Bartels, 2016). Eredményeink elősegítik, hogy az elméleti várakozásokat és az empirikus eredményeket némileg közelítsük egymáshoz. Arra világítanak rá, hogy az iskolázottság önmagában nem növeli az elfogultságot, míg a magasabb politikai érdeklődés és több politikai információszerzés általánosságban elfogultabb politikai nézetekhez vezethet. Ez azt implicálja, hogy amikor a szofisztikáltság szerepével kapcsolatosan elméleteket fogalmazunk meg, érdemes különbséget tenni központi fogalmunk különböző aspektusai között, hiszen eltérő szerepet töltenek be az elfogultság kialakításában.

Kutatásunk második jelentős hozzájárulása annak módszertani architektúrájából fakad. A kutatás egy újszerű mérési eszközt vezet be a pártos elfogultság európai kontextusban történő becslésére. Ezzel írásunk nagymértékben hozzájárul a pártos elfogultság európai kontextusban való megértéséhez, hiszen meglehetősen kevés tudományos eredmény áll rendelkezésünkre az európai kontinens választóközönségéről, mivel a kutatások túlnyomórészt az Egyesült Államokban a republikánusok és demokraták között fennálló pártos törésvonalakra koncentrálnak.

Harmadrészt, kutatásunk jelentős praktikus relevanciával bír. A vizsgált elemek közül a politikai érdeklődés az, amely a legjelentősebb mértékben járul hozzá az elfogult értékelésekhez. Ez azt jelenti (és ez az összefüggés igaz a politika iránt erősen elkötelezett állampolgárokra is), hogy azok a szavazók, akiknek a legkisebb a politika iránti affinitása, bizonyos értelemben a legracionálisabbak, hiszen ők dolgozzák fel legelfogultatlanabban a politikai információkat.

Ugyanakkor az, hogy az iskolázottság nem járul hozzá ahhoz, hogy az állampolgárok a politika univerzumát objektívabban érzékeljék, illetve, hogy a több információ szerepe pozitív az elfogultság kialakításában, megcáfolja azt a gyakran hangoztatott demokráciaelméleti javaslatot, amely alapján az iskolázatlan állampolgárok szavazati jogát korlátozni kellene (vagy teljesen el kellene venni ezen választói csoporttól a demokratikus döntés lehetőségét). Bár az iskolázottság nem segíti elő a politika objektívebb érzékelését, ugyanakkor hatása az elfogultság kialakulásának szempontjából nem is tekinthető károsnak. Ebből az is következik, hogy amikor ezen eredményeket a közpolitika-csinálás perspektívájából vizsgáljuk, látnunk kell, hogy a tudatosság növelése, illetve az oktatási lehetőségek bővítése nem feltétlenül a legjobb eszköz arra, hogy az állampolgárok információfeldolgozását elfogultatlanabbá, objektívab-

bé, a valós politikai környezet szempontjából valóságosabbá tegyük. Az eredményekből nem egyenes következményként áll elő az a gyakran hangoztatott állítás, hogy az oktatás, valamint a politikai információkkal való bőséges ellátottság (informáltság) gyógyírt jelentenének a jelenkori demokráciák legfőbb hiányosságaira, működési anomáliáira.

Az eredmények ugyanakkor számos kérdést felvetnek. Azt feltételezzük, hogy az újságolvasás és a televíziózás elfoglaltságra gyakorolt hatása a médiaforrásokban fellelhető pártos üzenetek túlsúlya és azok feltétel nélküli befogadása és elsajátítása miatt csúcsosodik ki. Mivel ezek a tendenciák igencsak érdekesek, a direkcionális (célvezérelt) információkeresés (Kunda, 1990: 481.), és a megerősítési torzítás (saját előzetes nézeteket megerősítő információk keresése, illetve könnyebb elfogadása) jelenségei további vizsgálatra érdemesek, hiszen ezen pszichológiai mechanizmusok hatékonyabb feltérképezése a teljesebb megértés felé vezetheti a tudományos diskurzust. Hasonlóképp érdekes kérdésként vetődik fel (mivel ez a részeredmény ellentétes a széles körben elterjedt nézetekkel), hogy az oktatás miért bizonyul elégtelennek és haszontalannak a tekintetben, hogy hozzájáruljon a kifinomultabb politikai ítéletek kialakulásához. Ezen kérdések túlmutatnak a jelen kutatás elméleti és empirikus keretein, de ihletet nyújthatnak jövőbeli kutatásokhoz.

Az eredményeink alapján valószínűsíthető, hogy a szofisztikáltság és pártos elfoglaltság közötti kapcsolat lényegesen komplexebb lehet annál, mintsem hogy maradéktalanul leírható legyen egy egyszerű pozitív vagy negatív korrelációval. Ezért úgy véljük, hogy a jövőbeli kutatásoknak érdemes lenne az elfoglaltság és a szofisztikáltság legfontosabb aspektusai között esetlegesen fennálló nem lineáris kapcsolatok felé fordulnia. A szelektív politikai percepció mechanizmusa, a politikai érdeklődés és az iskolázottság szerepe szintén további tisztázásra, finomításra szorul annak érdekében, hogy még pontosabb elméleteket fogalmazhassunk meg a szofisztikáltsággal kapcsolatosan és még hatékonyabb szakpolitikai programokat dolgozhattassanak ki a közpolitika-csinálók egy felvilágosultabb választóközönség létrejötte érdekében.

Mellékletek

1. táblázat. Az elemzésben szereplő esetek

	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014
Ausztria	*	*	*				*
Belgium	*	*	*	*	*	*	
Bulgária			*	*	*	*	
Horvátország				*			
Ciprus			*	*		*	
Csehország	*	*			*	*	*
Dánia	*	*	*	*	*	*	*
Észtország		*		*		*	*
Finnország	*	*	*	*	*	*	*
Franciaország	*	*	*	*	*	*	*
Németország		*	*	*	*	*	*
Görögország	*	*			*		
Magyarország	*	*	*	*	*	*	*
Izland		*				*	
Írország	*	*		*	*	*	*
Olaszország	*					*	
Lettország				*			
Litvánia					*	*	*
Luxemburg	*	*					
Hollandia	*	*		*			*
Norvégia	*	*	*	*	*	*	*
Lengyelország	*	*	*	*	*	*	*
Portugália	*		*	*	*	*	
Románia				*			
Szlovákia		*	*	*	*	*	
Szlovénia	*		*	*	*	*	*
Spanyolország	*	*	*	*	*	*	*
Svédország		*	*	*	*	*	
Svájc	*	*	*	*	*	*	*
Egyesült Királyság	*	*	*	*	*	*	

2. táblázat. Az elemzésben használt változók leíró statisztikái az ESS első hét hullámában (2002, 2004, 2006, 2008, 2010, 2012, 2014).

	N	Eredeti változó				Standardizált változó	
		Átlag	Std. D.	Min.	Max.	Min.	Max.
Kormánnyal való elégedettség	250608	4,171	2,463	0	10		
Kormánypártra szavazott	157077	0,513	0,5	0	1		
Kormánypárthoz közel áll	125703	0,437	0,496	0	1		
Neme: Nő	260806	0,535	0,499	0	1		
Diszkriminált csoport tagja	258846	0,064	0,245	0	1		
Munkanélküli	260894	0,066	0,248	0	1		
Politikai érdeklődés	260160	2,627	0,902	1	4	-1,523	1,805
Iskolázottság (években)	260894	12,228	4,05	0	35	-3,019	5,622
Politikai újságolvasás	135088	1,202	0,882	0	7	-1,362	6,572
Politikai tv-nézés	251187	1,968	1,313	0	7	-1,498	3,832
Kor	260894	47,888	18,485	13	100	-1,887	2,819
Élettel való elégedettség	259800	6,921	2,283	0	10	-3,032	1,349
Bal-jobb ideológiai pozíció	226986	5,09	2,174	0	10	-2,341	2,258
Másokba vetett bizalom	260062	5,026	2,448	0	10	-2,053	2,032
Vallásosság	258859	4,722	2,994	0	10	-1,577	1,763
Egészségi állapot	260652	3,793	0,925	1	5	-3,02	1,306
Jövedelemi decilis	193963	5,664	2,735	1	10	-1,705	1,586

IRODALOM

- Aarts, Kees–Semetko, Holli A. (2003): The divided electorate: Media use and political involvement. *Journal of Politics*, 65(3), 759–784. <https://doi.org/10.1111/1468-2508.00211>
- Abramowitz, Alan I.–Saunders, Kyle L. (2008): Is polarization a myth? *The Journal of Politics*, 70(2), 542–555. <https://doi.org/10.1017/S0022381608080493>
- Achen, Christopher H.–Bartels, Larry M. (2016): *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton University Press.
- Anderson, Christopher J.–LoTempio, Andrew J. (2002): Winning, losing and political trust in America. *British Journal of Political Science*, 32(2), 335–351. <https://doi.org/10.1017/S0007123402000133>
- Anderson, Christopher J.–Tverdova, Yuliya V. (2001): Winners, losers, and attitudes about government in contemporary democracies. *International Political Science Review*, 22(4), 321–338. <https://doi.org/10.1177/0192512101022004003>
- Anduiza, Eva–Gallego, Aina–Muñoz, Jordi (2013): Turning a Blind Eye Experimental Evidence of Partisan Bias in Attitudes Toward Corruption. *Comparative Political Studies*, 46(12), 1664–1692. <https://doi.org/10.1177/0010414013489081>
- Armington, Klaus–Isler, Christian–Knöpfel, Laura–Weisstanner, David (2016): *Supplement to the Comparative Political Data Set – Government Composition 1960–2014*. Retrieved from <http://www.cpbs-data.org/>
- Bartels, Larry M. (2002): Beyond the running tally: Partisan bias in political perceptions. *Political Behavior*, 24(2), 117–150. <https://doi.org/10.1023/A:1021226224601>
- Bisgaard, Martin (2015): Bias will find a way: Economic perceptions, attributions of blame, and partisan-motivated reasoning during crisis. *The Journal of Politics*, 77(3), 849–860.
- Blais, André–Gélineau, François (2007): Winning, losing and satisfaction with democracy. *Political Studies*, 55(2), 425–441. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2007.00659>
- Brennan, Jason (2009): Polluting the polls: When citizens should not vote. *Australasian Journal of Philosophy*, 87(4), 535–549. <https://doi.org/10.1080/00048400802587309>
- Brennan, Jason (2017): *Against Democracy*. Princeton University Press.
- Brunell, Thomas L.–Buchler, Justin (2012): How Does Winning, Losing, and Electoral Competitiveness Affect Voters' Attitudes Toward Government? Evidence from Three Western Democracies. *Evidence from Three Western Democracies*. Retrieved from http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2108176
- Campbell, Angus–Converse, Philip E.–Miller, Warren E.–Stokes, Donald E. (1960): *The American Voter*. New York and London: John Wiley – Sons, Inc.
- Caplan, Bryan (2011): *The myth of the rational voter: Why democracies choose bad policies*. Princeton University Press.
- Converse, Philip E. (2006): The nature of belief systems in mass publics (1964). *Critical Review*, 18(1–3), 1–74. <https://doi.org/DOI:10.1080/08913810608443650>
- Craig, Stephen C.–Martinez, Michael D.–Gainous, Jason–Kane, James G. (2006): Winners, losers, and election context: Voter responses to the 2000 presidential election. *Political Research Quarterly*, 59(4), 579–592. <https://doi.org/10.1177/106591290605900407>

- Curini, Luigi–Jou, Willy–Memoli, Vincenzo (2012): Satisfaction with democracy and the winner/loser debate: The role of policy preferences and past experience. *British Journal of Political Science*, 42(02), 241–261. <https://doi.org/10.1017/S0007123411000275>
- Dalton, Russell J. (1984): Cognitive mobilization and partisan dealignment in advanced industrial democracies. *The Journal of Politics*, 46(01), 264–284. <http://dx.doi.org/10.2307/2130444>
- Dalton, Russell J. (2007): Partisan mobilization, cognitive mobilization and the changing American electorate. *Electoral Studies*, 26(2), 274–286.
- Druckman, James N.–Lupia, Arthur (2000): Preference formation. *Annual Review of Political Science*, 3(1), 1–24. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.3.1.1>
- European Social Survey (2015): *European Social Survey Round 1 to 7*. Norwegian Centre for Research Data, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC.
- Eveland, William P.–Scheufele, Dietram A. (2000): Connecting news media use with gaps in knowledge and participation. *Political Communication*, 17(3), 215–237. <https://doi.org/10.1080/105846000414250>
- Flynn, D. J. (2016): The scope and correlates of political misperceptions in the mass public. *Annual Meeting of the American Political Science Association, Philadelphia*.
- Flynn, D. J.–Nyhan, Brendan–Reifler, Jason (2017): The nature and origins of misperceptions: Understanding false and unsupported beliefs about politics. *Political Psychology*, 38(S1), 127–150. <https://doi.org/10.1111/pops.12394>
- Gaines, Brian J.–Kuklinski, James H.–Quirk, Paul J.–Peyton, Buddy–Verkuilen, Jay (2007): Same facts, different interpretations: Partisan motivation and opinion on Iraq. *Journal of Politics*, 69(4), 957–974. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2508.2007.00601.x>
- Hill, Lisa (2016): Voting turnout, equality, liberty and representation: Epistemic versus procedural democracy. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 19(3), 283–300. <https://doi.org/10.1080/13698230.2016.1144855>
- Howell, P.–Justwan, F. (2013): Nail-biters and no-contests: The effect of electoral margins on satisfaction with democracy in winners and losers. *Electoral Studies*, 32(2), 334–343. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2013.02.004>
- Jacobson, Garry C. (2010): Perception, memory, and partisan polarization on the Iraq War. *Political Science Quarterly*, 125(1), 31–56. <https://doi.org/10.1002/j.1538-165X.2010.tb00667.x>
- Jerit, Jennifer–Barabas, Jason (2012): Partisan perceptual bias and the information environment. *Journal of Politics*, 74(3), 672–684. <https://doi.org/doi:10.1017/S0022381612000187>
- Joslyn, Mark R.–Haider-Markel, Donald P. (2014): Who knows best? Education, partisanship, and contested facts. *Politics – Policy*, 42(6), 919–947. <https://doi.org/10.1111/polp.12098>
- Kahne, Joseph–Bowyer, Benjamin (2017): Educating for democracy in a partisan age: Confronting the challenges of motivated reasoning and misinformation. *American Educational Research Journal*, 54(1), 3–34. <https://doi.org/10.3102/0002831216679817>
- Kunda, Ziva (1990): The case for motivated reasoning. *Psychological Bulletin*, 108(3), 480.
- Lippmann, Walter (1922): *Public Opinion*. New York.
- Lodge, Milton–Hamill, Ruth (1986): A partisan schema for political information processing. *The American Political Science Review*, 505–520. <https://doi.org/10.2307/1958271>

- Lodge, Milton–Taber, Charles S. (2005): The automaticity of affect for political leaders, groups, and issues: An experimental test of the hot cognition hypothesis. *Political Psychology*, 26(3), 455–482. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2005.00426.x>
- Luskin, Robert C. (1990): Explaining Political Sophistication. *Political Behavior*, 12(4), 331–361. <http://dx.doi.org/10.1007/BF00992793>
- Ostman, Ronald E.–Parker, Jill L. (1987): Impact of education, age, newspapers, and television on environmental knowledge, concerns, and behaviors. *The Journal of Environmental Education*, 19(1), 3–9. <https://doi.org/10.1080/00958964.1987.10801954>
- Patkós Veronika (2017): Politikai polarizáció és gazdasági sikertelenség az európai demokráciákban. *Politikatudományi Szemle*, 26(4), 29–52.
- Patkós Veronika (2018): Pártos szavazók győzelme. A pártosság és a politikai megosztottság minztázatai a 2018. Évi országgyűlési választás idején. In: Szabó Andrea–Böcskei Balázs (szerk.): *Várakozások és választások. Parlamenti választás 2018*. MTA TK PTI–Napvilág. 102–124.
- Patkós Veronika (2019): *Szekértáborharc. Eredmények a politikai megosztottság okairól és következményeiről*. TK PTI–Napvilág.
- Shani, Danielle (2006). *Knowing Your Colors: Can Knowledge Correct for Partisan Bias in Political Perceptions?* Presented at the Annual Meeting of the Midwest Political Science Association.
- Singh, Shane–Karakoç, Ekrem–Blais, André (2012): Differentiating winners: How elections affect satisfaction with democracy. *Electoral Studies*, 31(1), 201–211. <https://doi.org/dx.doi.org/10.1016/j.electstud.2011.11.001>
- Singh, Shane–Lago, Ignacio–Blais, André (2011): Winning and Competitiveness as Determinants of Political Support. *Social Science Quarterly*, 92(3), 695–709. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6237.2011.00788.x>
- Somin, Ilya (2016): *Democracy and political ignorance: Why smaller government is smarter*. Stanford University Press.
- Taber, Charles S.–Cann, D.–Kucsova, S. (2009): The Motivated Processing of Political Arguments. *Political Behavior*, 31(2), 137–155. <https://doi.org/10.1007/s11109-008-9075-8>
- Taber, Charles S.–Lodge, Milton (2006): Motivated skepticism in the evaluation of political beliefs. *American Journal of Political Science*, 50(3), 755–769. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2006.00214.x>
- Tesler, Michael (2018): Elite domination of public doubts about climate change (not evolution). *Political Communication*, 35(2), 306–326. <https://doi.org/10.1080/10584609.2017.1380092>
- Tilley, James–Hobolt, Sara B. (2011): Is the government to blame? An experimental test of how partisanship shapes perceptions of performance and responsibility. *The Journal of Politics*, 73(02), 316–330. <https://doi.org/doi:10.1017/S0022381611000168>
- Wagner, Markus–Tarlov, Jessica–Vivyan, Nick (2014): Partisan bias in opinion formation on episodes of political controversy: Evidence from Great Britain. *Political Studies*, 62(1), 136–158. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2012.01002.x>
- Zaller, John (1992): *The nature and origins of mass opinion*. Cambridge University Press.